

II. KAPITOLA IZRAEL JAKO KMENOVÁ POSPOLITOST V ANTICKÉM ORIENTÁLNÍM SVĚTĚ

1 Starý Orient – okolní svět Starého zákona

1.1 Palestinská geografie

Palestinou všeobecně rozumíme dějiště biblické historie, tedy oblasti dnešních států Izrael a Jordánsko.

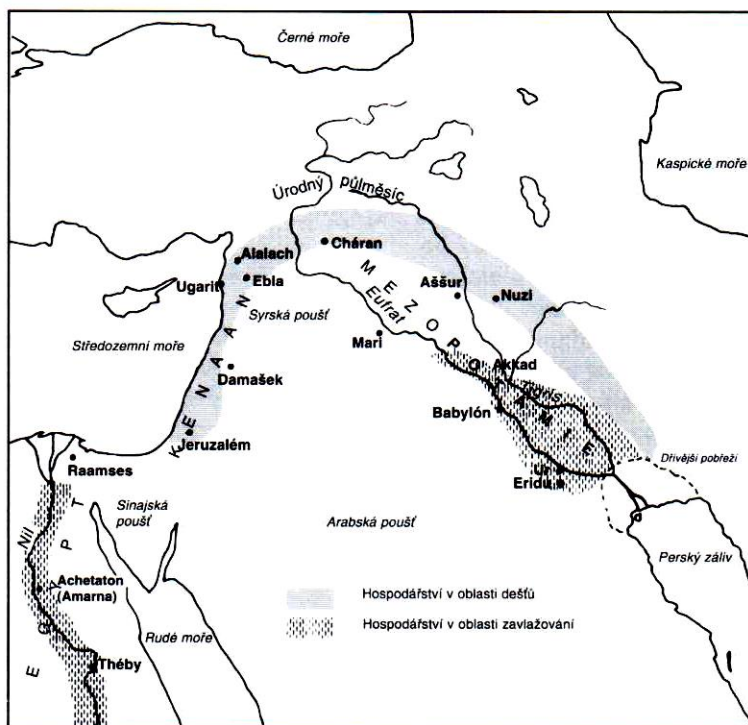
Název Palestina je řecká forma původně aramejského slova. Označoval sídelní oblast Pelištejců na pobřežní rovině. V době Římské říše se pak toto jméno rozšířilo i na horské oblasti západně od Jordánu a na Zajordánie.

Oblast zaujímá střední pásmo tak zvaného „Úrodného půlměsíce“. Tím rozumíme řadu kulturních zemí na severovýchodě, severu a severozápadě syrsko-

-arabské pouště. Jako střední část syrskopalestinského zemského mostu byla Palestina ve svých dějinách vždy průchozí a nástupní oblastí velmocí ze severu a z jihu: v biblické době nejprve Asyřanů, potom (Novo)Babylóňanů a Peršanů na jedné a Egyptanů na druhé straně. Zde se křižovaly významné dopravní tepny a činily tuto oblast důležitou tranzitní zemí obchodu a dopravy.

Úrodnost Dvojříčí v oblasti Eufratu a Tigridu a úrodnost Egypta zaručovaly vodní toky. Přiváděly vodu a umožňovaly tak obdělávání půdy a vysokou kulturu a civilizaci, která dalece předčila izraelskou.

Hranici Palestiny na západě tvoří Středozemní moře. Pobřeží je zcela rovné a poskytuje málo příležitostí k vybudování přirozených přístavů. Pobřežní rovina je

Úrodný půlměsíc.
Dějiště tradic
patriarchů
a exodu

sice velmi úrodná, ale také průchozí oblastí cizích národů a vojsk. Pro Izrael hrála malou roli. Tím důležitější je ovšem relativní otevřenost kulturní země na východ, směrem do pouště. Hranice mezi kulturní zemí a pouští není náhlá, nýbrž pozvolná. Na obdělávanou zemi totiž navazuje široký stepní pás, sloužící jako pastviny pro dobytek. Tzv. Jordánský příkop se táhne směrem severojižním, odděluje Předjordáni od Zajordáni a spojuje Galilejské jezero s Mrtvým mořem. Hladina Mrtvého moře leží až 390 m pod úrovní hladiny Středozemního moře.

Krajina sama, postupujeme-li od severu k jihu, se skládá z galilejského pohoří, megidské či jezreelské roviny a středopalestinského pohoří, které se směrem k pobřeží svažuje v pahorkatinu.

Za svou úrodnost vděčí Palestina nikoliv velkým tokům, nýbrž výhradně dešti. Jsou tu jen dvě roční období: deštivá zima od října/listopadu do dubna/května a léto zcela bez deště.

První dešť po dlouhém období sucha je působivým zážitkem. Poušť rozkvétá. Lidé toužebně přivolávají vítr, který přináší mraky, a tím i dešť. Tato zkušenost se zrcadlí v Ž 104,30: „Sesíláš-li svého ducha, jsou stvoření znovu, a tak obnovuješ tvářnost země“. Hebrejské slovo „duch“ (*ruach*) znamená také „vítr“.

Palestina je odjakživa chudá země, nerostné bohatství tu téměř není. Nikdy nebyla zdrojem hospodářského či obchodního nadbytku na Blízkém východě.

Přehled usnadňují mapy tištěné v přílohách Bibli. Vaše Bible však obsahuje více, než pouhý biblický text – vydejte se na pouť za objevy.

1.2 Náboženství a společnost ve starověkém Orientě

Hospodářská a společenská forma

Náboženství a společnost byly ve starověkém Orientě nerozlučně spjaty. To je nejlépe vidět na obou velkých náboženstvích ve Dvojríčí a na Nilu.

Obě kultury žily z velkých vodních toků. Aby bylo možno obhospodařovat půdu, jsou tu nezbytné rozsáhlé zavlažovací systémy. Charakteristické pro toto

„závlahové hospodářství“ je to, co se už od doby Karla Marxe v literatuře všeobecně nazývá „asijský způsob produkce“: malá skupina kontroluje výrobu, realizovanou velkou masou obyvatelstva, a odčerpává její výsledky. V Egyptě se rychle vyvinula absolutní centralizace, ve Dvojríčí se vytvořilo několik středisek.

Půda je většinou vlastnictvím krále, resp. chrámu. V některých dobách se utvořila i úzká vrstva aristokracie; převládaly *lenní vztahy a feudalismus*. Společnost se zde člení přísně podle hodnoty a stavu, jak dokládá množství hierarchických seznamů. Šlo o vysoce rozvinuté a zorganizované úřednické státy – známe mnoho titulů nositelů úřadů všeho druhu od ministra a místodržitele až k dozorcům. Velká část obyvatelstva žila jako dělníci nebo polosvobodní otroci.

Vysvětlující a stabilizující funkce mýtů

Chrámy byly hospodářským komplexem – bůh, který v něm byl uctíván, byl bohem zavlažovacího systému. Intenzivní prolínání náboženství a společnosti se projevuje i v tom, že rozčlenění společnosti se promítalo do nebe, do světa bohů: pantheon bohů s nejvyšším bohem v čele je obrazem lidské společnosti. Obráceně mýty zpětně působí na společnost legitimujícím a stabilizujícím způsobem: vláda bohů nad světem legitimuje vládu lidí.

Dva příklady:

1. Podle *starobabylónského mýtu o Atrachasisovi* stvořili bohové lidi, aby konali nutnou práci. 1200 let po svém stvoření se lidé tak rozmnožili, že se bohové cítili být obtěžováni hlukem, který lidé dělali. Rozhodli se proto lidstvo opět vyhladit katastrofou potopy. Lsti jednoho z bohů však jedna lidská rodina přežije. Když bohům svitne, že vlastně zahubili své dělníky, s ulehčením zjistí, že přece jen několik z nich přežilo. Usnesli se na kompromisu: Lidé mají sice na zemi být, ale jejich počet budou vymezovat nemoci a epidemie.

Na základní otázku mýtu: „Kdo je člověk? K čemu byl stvořen?,“ odpovídá tento mýtus: Je stvořen k práci, je pracovním otrokem bohů; jestliže tuto povinnost neplní, mohli by ho bohové zničit.

2. Jiné mýty vysvětlují *kosmogonii* (vznik světa) *bojem bohů*: Marduk, mladý bůh, usmrtil Tiamat, bohyni mořské vody, zobrazovanou v podobě hada nebo draka. Stvořitelské dílo krále bohů Marduka je však stále ohrožováno: mořská nestvůra

by se mohla kdykoli pozvednout a uvrhnout svět zpátky do chaosu. Při novoroční slavnosti se slaví Mardukovo vítězství a kultem se také obnovuje jeho síla. Tento mýtus vyjadřuje zkušenost: je to ohrožený svět, ve kterém žijeme, momentálně je ještě uspořádaný a bezpečný, ale kdykoli může upadnout do chaosu (stopy této mořské nestvůry ve Starém zákoně: Ž 74,13–14; Ž 104,24–26).

Božský král

Zvlášť zřetelné je ideologické zarámování náboženství v představách o králi, především v Egyptě. Faraon byl „syn boží“, na zabezpečení jeho osudu – i za hranicemi smrti – závisel osud celé společnosti. Zprostředkoval spásu, plodnost, plnost života celé zemi. Kromě kultu kosmických bohů (nebe, slunce, měsíc, hvězdy...) kroužilo náboženské myšlení vůbec kolem plodnosti, kolem života a smrti. Existovala kultická dramata, při kterých se hrály a tím aktualizovaly mýty o bozích; tak v Babylóně rituál „svaté svatby“, sakrálního sexuálního aktu: král zastupoval boha plodnosti Dumuziho (Tamúze), kněžka bohyni lásky Inannu/Ištar. Tímto „aktualizováním“ měla být zajištěna plodnost. Po první „svaté svatbě“ platil král za boha.

Tyto kultury plodnosti zastíraly společenské procesy tím, že je interpretovaly jako přírodní. Člověk sice mohl v tajemné a hrozné přírodě mít pocit skrytosti, avšak tlaky, kterým se musel podrobovat, nebyly především velkou božskou nutností přírodního koloběhu, nýbrž mocenským systémem, který stál za chrámem a jeho rituály.

Sýrie – Palestina

V Syropalestině byl jako nejvyšší bůh uctíván bůh El (srv. jméno lidu „Izra-el“). Kromě něho tu byly spíše lokálně vázané typy bohů, „baalové“. Tak mělo i každé město svého městského boha. Tato lokální vázanost božstev ozřejmuje to, že šlo o náboženské prolínání zcela konkrétní, a to lokálně dané společenské reality člověka.

Protože se svět bohů vposledku stal příliš komplikovaným a mnohotvárným, vyvinul se typ „osobního boha“ nebo „blízkého boha“. Byli uctíváni jako „bůh toho a toho“ nebo „bůh našeho otce...“. K tomuto typu

patřilo náboženství patriarchů. Poukazuje na to označení Boha jako „Bůh Abrahamův“, resp. „Bůh našeho otce Abrahama“.

Staroorientální říše byly většinou vysoce organizované, feudální závlahové společnosti. Společnost a hospodářství byly proniknuty náboženstvím. Mýty (zvl. stvořitelské mýty) zrcadlí sebepochopení lidí a mají vysvětlující a stabilizující funkci. Král platil za „syna božského“.

V Syropalestině byli na různých místech uctíváni „baalové“. Vedle božstev vázaných na určité místo existovaly i typy „osobního“ boha.

2 O nesnázi a významu dějinného původu víry v Jahva

Rané období Izraele, tj. doba až do zavedení monarchie (1250–1000 př. Kr.), je dějinně těžko postižitelná. Existuje řada textů, které staví čtenáři před oči tento obraz (Gn – Sd):

Rodiny, resp. čeledi žijí v Kenaanu (Gn 12–36). Jejich původ se odvozuje od muže jménem „Abraham“, který vychází ze svého rodného kraje (z Kaldejského Uru; Gn 11,31; 12,1–3). Jemu a opakovaně i jeho potomkům zaslubuje Bůh početné potomstvo a zemi. Jeho vnuk Jákob (který je nazván „Izraelem“ – Gn 32,29) má 12 synů. Tito synové a jejich rodiny se dostanou do Egypta (Gn 37–50), kde se stanou velkým národem (Ex 1,7). Tam začíná vlastní náboženství Izraele: Mojžíš prožije zjevení Jahvova jména (Ex 3,14) a stane se vůdcem osvobození z faraonova otroctví (Ex 5–15). Nebezpečná cesta pouští je přerušena dlouhým pobytem u Sínaje. Tam dal Jahve svému lidu zákony a pokyny, tam se mu zjevuje v mocné „teofanii“ (zjevení Boha), tam uzavírá s lidem smlouvu (Ex 19–24), tam je zřízen kult Izraele (zřízení svatyně ve stanu, oltáře, kněží), a tam se slaví první oběť (Ex 25–Lv 6).

Na konci Pentateuchu, v knize Deuteronomium, dospěl lid pod Mojžíšovým vedením na práh zaslíbené země (Dt 1–3; 34), kde Mojžíš v rozsáhlých řečech ještě jednou rekapituuluje události ze Sínaje (=Chorébu) a tam předané zákony. Ustanoví svého nástupce, Jozua, který vede dějiny dál, když opanuje a rozdělí zaslíbenou zemi. V zemi samé žije Izrael ve válečné konfrontaci se sousedními národy. Nemá ještě své hlavní měs-

to a ústřední zřízení (není „státem“). Jako vůdčí osobnosti vystupují tzv. „soudcové“ – zčásti jako vykonavatelé práva (Sd 4,4), zčásti jako charismatičtí vojevůdcové (Sd 3,7–11). Kolem roku 1000 se Izrael stává monarchií (Saul, David).

Tyto texty však nejsou prostými „historickými protokoly“. Jak bylo zřejmé již v předešlé kapitole, Penta-teuch (a tím svrchu popsané líčení) vznikl teprve v době perské (kolem 400 př. Kr.). Jeho vznik je tedy víc než 800 let vzdálen od počátků izraelských dějin. Po celá staletí lidé vždy znovu nacházeli v těchto starých tradicích zkušenosti své víry, své úzkosti a radosti a nově je aktualizovali při pohledu na svou dobu. Jsou proto výmluvným svěděním o době svého vzniku, ale jen podmíněně prameny k dějinám Izraele v raném období. Existují ovšem i mnohé jiné texty a tradice, které jsou velmi staré a částečně sahají zpět až do této nejstarší doby. Pro dějiny Izraele mají proto neocenitelný význam – zvláště proto, že jinak máme po ruce jen několik málo pramenů.

Vedle analýzy starozákonního svědectví můžeme sáhnout především po těchto pramenech: po písemných pramenech ze starověkého Orientu (nápis, dopisy, dokumenty) a po nálezích z vykopávek (stopy po osídlení, budovy, městské hradby, hliněné střepy...).

Jméno „Izrael“ se objevuje poprvé na stéle faraona Merenptaha (1219 př. Kr.). „Izrael“ se tam objevuje zároveň s označením „lid“. „Izrael leží ladem a nemá žádné osivo (=nemá žádné potomky, kteří by se mohli postavit na odpor Egyptu). Hr (=Syropalestina) se pro Egypt stala vdovou“.

Archeologické povrchové bádání lokalizuje sídelní oblast izraelského obyvatelstva do střední Palestiny jižně od Šekemu. Jiná staroorientální svědectví o „Izraeli“ z této rané doby chybí. „Izrael“ jako národ se stává historicky postižitelný koncem 13. století ve střední Palestině – víc z mimobiblických pramenů nevíme.

Přes tuto tíživou situaci ohledně pramenů má otázka dějin velký význam. Biblické texty nejsou jednoduše „mýty“ nebo dokonce „výmysly“. Jsou to „příběhy o dějinách“ (G. Fohrer): zůstávají věrné dějinnému původu náboženství Izraele. To odlišuje Starý zákon od náboženství okolního světa.

Izrael nekladl původ své víry do jakéhosi praobdobí a nezakotvil jej mytologicky (na rozdíl např. od babylónské tradice, kde stvoření světa ústí do založení Mardukova chrámu nebo podle sumerské tradice království sestupuje z nebe hned po stvoření člověka). Biblické texty mluví o tom, že Jahve jedná v dějinách, v jejichž rámci si vyvoluje a povolává svůj lid.

Starozákonní texty nejsou historickými „protokoly“, nýbrž „příběhy o dějinách“, věřícím a zvěstným výkladem dějin. Vyznávají: víra v Jahva nemá mytologický, nýbrž dějinný původ.

3 „Bůh, který jde s námi“ – způsob života a náboženství malých rodinných skupin („Patriarchové“)

Způsob života

Tradice v Gn 12–50 vypravují „rodinné příběhy“. Kulturní a dějinné prostředí, které se zrcadlí v těchto textech, nás vede podle novějšího bádání teprve do doby od 1200 př. Kr. – tedy do doby, ve které je již ve staroorientálních pramenech známa existence skupiny obyvatelstva zvané „Izrael“ v Palestině.

Patriarchální rodiny žijí především v palestinské hornatině. Provozují (kočovně) pěstování dobytka, ale také zemědělství.

Patriarchové byli dříve často nazýváni „nomády“. Myslelo se, že jejich způsob života je možno popsat jako protiklad „usedlosti“ kenaanských rolníků. Ale protiklad mezi nomády a usedlymi v tomto smyslu neexistoval. Existuje sice (viz níže) protiklad mezi kenaanskými městskými státy v nížině a pasteveckým a rolnickým obyvatelstvem v hornatých oblastech, ale přechody mezi rolníky a pastevcí byly plynulé: Patriarchové vlastní jak velký dobytek (Gn 12,16), tak i orná pole, která obdělávají zčásti s velkým úspěchem (Gn 26,12n).

Velké rodiny příslušejí volně k větším „čeledím“, ale sociální formy, které by přesahovaly rodinné po-

měry, jsou vyvinuty jen slabě. (Velká) rodina je nejdůležitější existenční a hospodářskou jednotkou; v ní člověk žije a nahospodará si jako pastevec a rolník své živobytí. Hlava rodiny má též funkci „soudce“: Rozhoduje ve sporech členů rodiny. Je také „knězem“ v rámci bohoslužby, která se v rodinách slaví. Dělná práce, peníze a soudnictví ještě zcela chybějí.

Náboženství

Stará označení Boha, kterých užívá kniha Genesis, jsou typická: Bůh je *Bohem našeho otce, resp. praotce*: „Bůh mého otce“, „Bůh vašeho otce“ (Gn 31,5.42; 49,25); nebo je Bohem konkrétně jmenované osoby („Bůh Abrahamův/Bůh Náchorův“ – Gn 31,53). Na jednom místě je označen jako „Strach Izákův“ (Gn 31,42). Ta která rodina žije ve zvláštním vztahu důvěry ke „svému“ Bohu, který se s ní setkává především v jejich konkrétních starostech a radostech.

Boží jméno Jahve bylo podle Bible zjeveno teprve Mojžíšovi (Ex 3,14; Ex 6) a historicky vzato přišlo do Palestiny teprve s Mojžíšovou skupinou. Bůh patriarchů se nazýval „El“ (=Bůh) a byl zřejmě totožný s velkým Bohem nebes „Elem“, který byl uctíván na různých místech pod různými přízvisky: El-Eljon (ČEP: „Bůh Nejvyšší“) z Jeruzaléma; El Bét-El z Bét-elu (Gn 31,13), El-Olam (ČEP: „Bůh věčný“) v Beer-šebě (Gn 21,33).

Bůh se o ně stará, když vysvobozuje děti z ohrožení (Gn 21,16–19) nebo zabrání svému ctiteli obětovat syna (Gn 22); chrání před sexuálními přehmaty (Gn 12,10–20) nebo daruje bezdětným ženám potomstvo (Gn 21,20). Právě tento poslední příklad – *zaslíbení syna* – se dotýká vitálního životního zájmu rodin a stále znovu se v textech objevuje (Gn 15; 16; 17; 18). Děti, v patriarchální podobě velké rodiny syn, byly hospodářsky (jako pracovní síly) nezbytné pro přežití čeledi, postaraly se však také o své rodiče v jejich stáří i o jejich důstojný pohřeb. V případě bezdětnosti byla existence rodiny ohrožena. Bůh se tedy právě v této životu nebezpečné situaci projevil jako Zachránce.

Toto zaslíbení syna se děje ve všedních situacích, třeba když Abraham poskytne pohostinství unaveným poutníkům, kteří se pak ukáží jako Boží poslové

(Gn 18). A především je toto zaslíbení dáno bez jakéhokoliv „kdyby a ale“, bez jakýchkoliv podmínek, tj. zcela nezávisle na morálním chování členů rodiny. Je nápadné, že v těchto textech téměř zcela chybějí jinak ve Starém zákoně důležitá témata jako příkázání, zákon nebo vina a hřích; stejně tak chybí každé vymezení proti jiným bohům a kultům. Mnohé, pro pozdější dobu zarážející rysy nebyly vynechány – třeba když se otevřeně vypravuje, že Ráchel ukradla domácí bůžky svého otce (Gn 31,19.34n), které on zcela samozřejmě vlastní. Obrazy nebo sochy bohů byly později v Izraeli přísně zakázány!

Rodiny putují se svými stády často a jsou při tom vystaveny zvláštním nebezpečím. I v těchto nouzových situacích se Bůh projevuje jako „jejich Bůh“: je s nimi na cestě, je jim nablízku, doprovází a chrání je (Gn 28,20; 31,5.42). Tuto Boží ochranu a pomoc prožívají rodiny i ve vzájemných sporech nebo při střetech s „městskými státy“. Tak jako jsou velké rodiny příliš malé a vojensky příliš slabé, než aby si mohly dovolit válečné akce, tak je i pomoc Boží nápadně neválečná.

Příklad: V Gn 26,19–33 jde o spor o práva na studně mezi lidmi Izákovými a pastýři města Geraru. Izák musí stále znovu uhýbat k jiným pramenům. Boží pomoc spočívá v tom, že dává Izákovým lidem objevovat nové studně, resp. že nakonec uzavře s městským králem z Geraru smlouvu (v. 28).

Rodiny zřejmě konaly ve svém bydlišti oběti, navštěvovaly však i svatyně ve svém okolí, resp. je zakládaly. Stavěly na určitých místech oltáře, vztyčovaly kultické kameny nebo vysazovaly posvátné stromy (Gn 13,18; 33,20; 28,18; 21,33). Některé texty vypravují formou „etiologie“ o počátku takových kultovních míst.

Tzv. „etiologie“ odpovídá na otázku příčiny něčeho, co lidé znají ze své zkušenosti, např.: Proč mají ta a ta osoba nebo to a to místo zrovna toto jméno? Proč je určité místo místem kultovním, ke kterému lidé konají poutě? Etiologie udává příčinu tím, že vypravuje o události, která se v minulosti odehrála (např. text Gn 32,23–33 odpovídá „etiologicky“ na otázku původu jména „Izrael“ příběhem o Jákobově zápasu s Bohem. Současně vysvětluje i jméno místa a zvyk týkající se pokrmu (v. 31–33).

V Gn 28,10–22 se vysvětluje původ kultického místa Bét-elu Jákobovým snem.

Texty v Gn 12–50 byly původně jednotlivá vyprávění, která byla tradována určitými rodinami/čeleděmi („Abrahama“, „Izáka“ atd.) nebo i na určitých místech (jako příběh o založení kultického místa, např. v Bét-elu). Byla tradována ústně a původně na sobě nezávisle. Později byla spojena do *vypravěčských vlnků*, až se konečně stala částí obsáhlé historie Izraele, jak se nám podává v Pentateuchu. Ale o tom později.

☛ Na str. 111nn najdete podněty, jak dále pracovat s textem z patriarchální tradice, na první pohled obtížným, – se „zápasem Jákobovým“ z Gn 32,23–33. V tomto textu se vypravěčskou formou vysvětluje původ jména lidu „Izrael“.

■ *Návrh četby:* Gn 12,1–9; 18,1–15; 26,19–33; 32,23–33.

„Patriarchové“ byli rolníci a (kočovní) chovatelé dobytka. Jejich Bůh byl lokálním výrazem Boha, jménem El, který byl především označován jako „Bůh otcův“. Jeho působení prožívala rodina v každodenních situacích: ochrana a doprovod na cestě, zaslíbení syna. Jemu je možno bezpodmínečně důvěřovat.

4 „Bůh, který osvobozuje“

O vlastním momentu zrození víry v Hospodina nám vypravuje kniha Exodus. I tento text vznikl ovšem částečně až s odstupem několika staletí.

Nejedná se tedy o dějepisné zprávy, nýbrž o výklad událostí z hlediska víry a zvěstování. S exodem jakožto se základní zkušeností Izraele se setkáváme nejen v knize Exodus, nýbrž v nejrůznějších literárních druzích a ve většině starozákonních knih. Vyznával-li Izrael 7. století př. Kr. svou víru a formuloval ji v komprimovaných a pregnantních vyznáních víry, pak mluvil především o exodu (srv. Dt 26,5–10). Co o této události lze říci z historického hlediska?

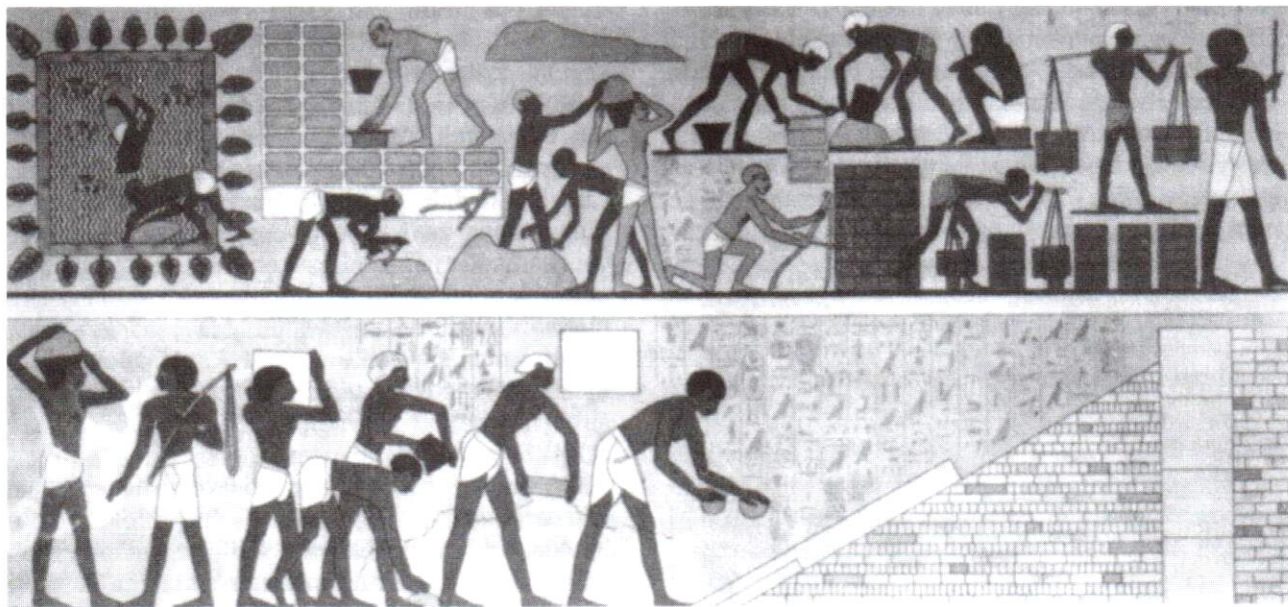
4.1 Dějinné pozadí exodu

Situace (Ex 1)

Z nebiblických pramenů víme o přistěhování skupin ze severovýchodu, oblasti Sinaje a Asie do východní části Nilské delty. Egyptští pohraniční úředníci informují faraona, že byly postaveny zdi za účelem odvrácení nomádů a porážení „pískonožců“. Existovala tedy pohraniční opevnění. Přistěhovalecké skupiny byly motivovány chutí k cestování zvědavostí, ale i klimatickými poměry (malé množství dešťových srážek v některých letech a tudíž hlad). Motiv hladu, který široce rozvádí vyprávění o Josefovi (Gn 37–50; srv. zvl. 41,53nn), do těchto poměrů dobře zapadá.

Egypt také po prověření dovolil vstup do země i některým skupinám; dochovaly se nám protokoly o překročení hranic. Přistěhovatelé sídlili ve východní části Nilské delty a byli tam přibráni k pracím, např. ke stavbě měst skladů Pitom a Raamses (srv. Ex 1,11). Rozlehlý komplex paláců stavěl především *faraon Ramses II.* (1273–1213). Asi do této doby spadají události exodu. Je to období tzv. „Nové říše“.

Svou politickou moc rozprostřela tato říše tehdy až do Sýrie. Faraon zčásti požíval *božské úcty*. Zprostředkoval svým poddaným spásu a život, božskou životní sílu. Oproti „Staré říši“, která byla výrazněji nesena skutečnou odpovědností a religiozitou, vyvinula se v „Nové říši“ propagandistická ideologie a brutální vládcovský systém: nádherný královský dvůr, enormní stavební činnost, represivní správní aparát – to vše vyžadovalo peněz a pracovních sil. Pozemky většinou patřily chrámu, resp. faraonovi, který je přenechával feudálnímu způsobu obhospodařování. I semitští přistěhovatelé byli přinuceni k práci na poli a na stavbách. Životní podmínky ležely těsně nad hranicí existenčního minima, i když to nebylo otroctví ve vlastním slova smyslu. Obrazy z této doby nám ukazují brutální metody dozorců. Právě z Ramsesovy doby víme i o nepokojích a stávkách. Ze soudních protokolů této doby se dovídáme, že uprchlíci byli přísně trestáni.

Výroba cihel z jilu v Egyptě. Dozorci s holí a bičem dozírají na práci dělníků povinných robotou

Mojžíš (Ex 2–4) a skupina exodu

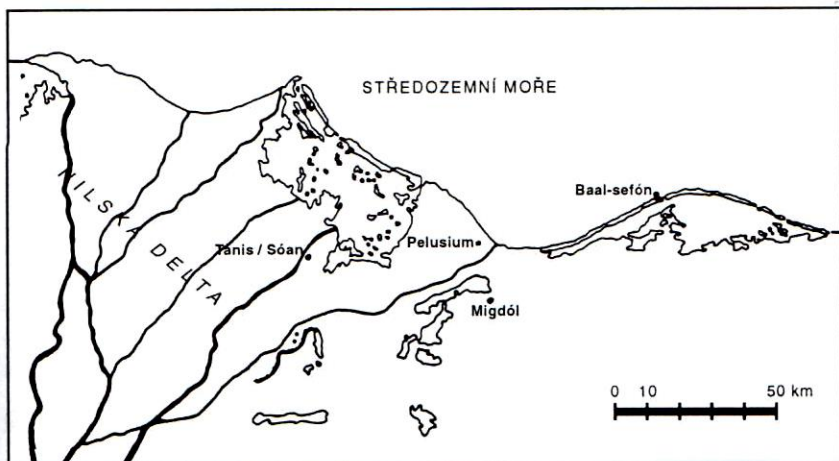
Vyprávění o Mojžíšově narození (jeho podivuhodná záchrana skrze faraonovu dceru) nese *legendární rysy*. Podle líčení Bible Mojžíš zabije Egyptěana, uprchne na poušť k Midjáncům, ožení se se Siporou (Ex 2) a pase ovce a kozy svého tchána Jitra. Odtud je Hospodinem povolán (Ex 3), prožije zjevení Božího jména Jahve (Ex 3,14), vrací se zpátky a stává se vůdcem exodu (Ex 4nn).

Jméno Mojžíš je egyptského původu, ač Mojžíš byl semita. V jednotlivostech nelze už rozlišit historické prvky a legendu. Zřejmě byl díky svým kontaktům s Midjánci a své místopisné znalosti zvlášť způsobilý pro svůj úkol.

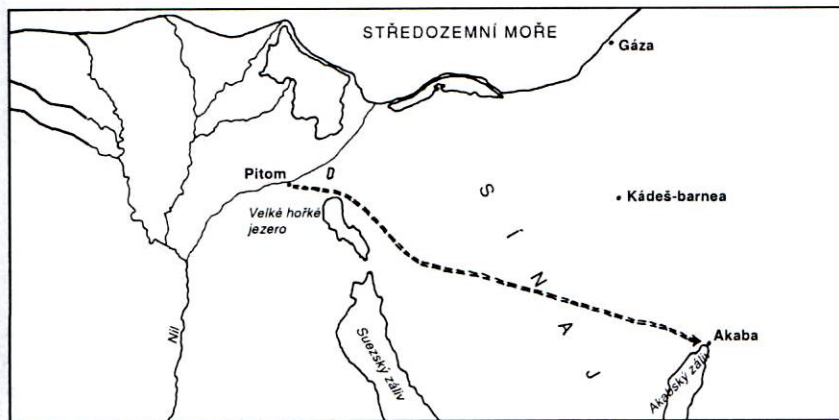
Kdo byli lidé, kteří vytáhli pod Mojžíšovým vedením? Očividně to nebyli Egyptěané, nýbrž semité. Snad to byli přistěhovalí nomádi, kteří byli zavázáni k práci; snad ale i zahraniční (semitští) váleční zajatci nebo sociálně vykořeněné a na okraj zatlačené skupiny obyvatelstva. Skupina nebyla asi příliš velká – z pohledu egyptské velkoříše byla tato událost tak

bezvýznamná, že se nám o ní nedochovaly žádné egyptské záznamy. To, že ze sedmdesátičlenného Jákobova příbuzenstva se ve velmi krátké době stal národ čítající 600 000 mužů (se ženami a dětmi asi 3 miliony lidí; srv. Ex 12,37), je jistě přehnané. Tyto číselné údaje pocházejí z pozdější doby, ve které tradice o exodu dosáhla tak klíčového významu, že Izraelci vyznávali: „Celý Izrael“ byl vysvobozen z Egypta. Proč přikládali exodu takový význam, si ještě vysvětlíme v dalším oddílu. Jisté však je, že tradice exodu nevypravuje o nějaké (malé nebo větší) rodině, nýbrž o velké skupině. Obsah zkušenosti s Bohem se proto také nevztahuje na rodinné tužby (potomstvo), nýbrž na politické osvobození. Tato politická orientace víry v Jahva bude této víře udávat ráz až do pozdní doby Starého zákona.

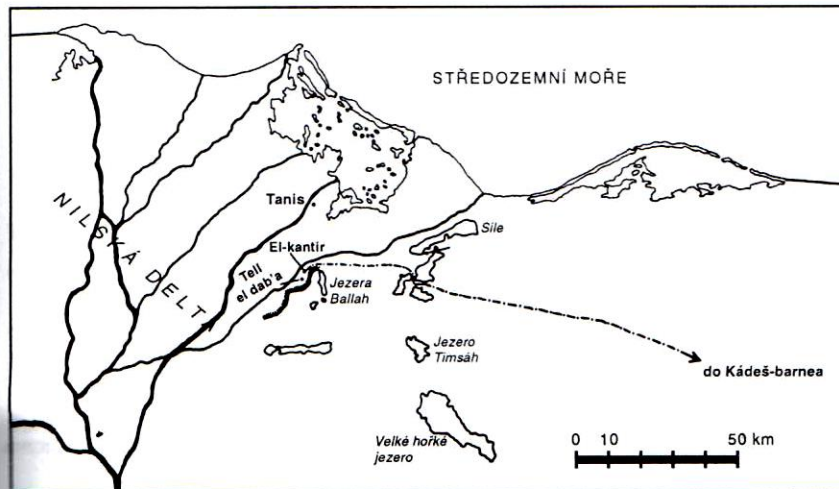
Jak dlouho předkové účastníků exodu v Egyptě žili, se už nedá rekonstruovat. Biblické údaje si protiřečí a po dějepisné stránce sotva poskytují nějaké zachytňné body: tak 1Kr 6,1 mluví o 460 letech, Ex 12,40 o 430 letech, Gn 15,13 o 400 letech, Gn 15,16 myslí na tři až čtyři generace.

Různé trasy exodu: Podle Kněžského kodexu putovali Izraelci nejprve podél Středozemního moře

Podle jeruzalémského vyprávěče směřovali Izraelci při exodu k Rudému moři

Historicky pravděpodobnou únikovou cestou účastníků exodu byla stezka vinoucí se mezi jezery Ballah

Vyjítí a záchrana u Rákosového moře (Ex 5–14)

V konečné redakční podobě Ex 7–14 je faraon krok za krokem zbavován své moci. V narážkách na egyptské kouzelnické příběhy se v „soubojí“ projevuje Jahve jako mocnější než kulticko-magický mocenský aparát faraonův (egyptské „rány“). Heslo a vlastní smysl těchto příběhů: „Abys poznal (a spolu s tebou i čtenář), že nikdo není jako Hospodin, náš Bůh.“ (Ex 8,6) Postupné oslabování faraonovy moci vyvrcholí přemožením egyptského vojenského aparátu, druhé opory faraonovy moci („mořský zážrak“, Ex 14).

Obě vrstvy v Ex 14 ukazují, jak byla tato událost v průběhu dějin (od starého pramene Pentateuchu JE až ke Kněžskému kodexu) líčená a představována.

Různé texty popisují trasu exodu různě. Kněžský kodex lokalizuje „Rákosové moře“ u Středozemního moře, podle JE se jedná o Akabský záliv. Dnes se dějiště přechodu klade buď do výběžku Sirbonského jezera nebo do oblasti „Hořkých jezer“ v oblasti Suezského průplavu. Izrael vždy chápal vyjítí a vysvobození z „domu otroctví“ jako čin Jahvův. Tzv. „*Mirjamina píseň*“ patří k nejstarším textům Bible: „Zpívejte Hospodinu, neboť se slavně vyvýšil! Smetl do moře koně i s jezdcem.“ (Ex 15,21)

4.2 Původ a význam jména Jahve (Ex 3,14)

V Ex 3 se v souvislosti s povoláním Mojžíše vypravuje, že mu Jahve zjevil své jméno. Vysvobození se důsledně vykládá jako jednání Boha Jahva, takže obsáhlý komplex vyprávění o exodu můžeme číst přímo jako interpretaci tohoto Božího jména. Co je možno říci o dějinném původu jména „Jahve“?

Již v nejstarších dosažitelných textech Starého zákona se zračí přesvědčení, že jméno Jahve nemá svůj původ v kulturní zemi, nýbrž „venku“ na jihu, na poušti (srv. Oz 12,10: „Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, už z egyptské země.“). Vskutku existují staroorientální doklady slova „JHVH“, z nichž lze usuzovat na existenci oblasti nebo božstva v této oblasti uctívaného. Geograficky je možno lokalizovat tuto oblast na Sínajském poloostrově. Proto se někteří domnívají, že Mojžíš poznal toto jméno díky svým příbuzenským kontaktům s obyvateli Sínajského poloostrova.

Jeden text z doby Ramsesa II. se zmiňuje o „zemi Šasu jhv““. Jménem „Šasu“ míní skupinu obyvatelstva, jménem „jhv“ název hory v krajině Seír nebo jméno božstva, podle kterého tato hora (která platila za sídlo toho božstva) byla později také pojmenována. Nejstarším dokladem jména Jahve je seznam cizích národů z doby faraona Amenofise III. (1402–1364). Jméno Jahve nemá tedy jistě svůj původ v Izraeli samém. Izrael je ovšem novým způsobem interpretoval.

V polyteistickém systému vztahů starověkého Orientu bylo důležité znát jméno toho kterého boha, aby ho bylo možno identifikovat. Znalost jména nadto otvírá i přístup k tomuto bohu – stává se „dovolatelným“. Proto měli bohové často tendenci své jméno skrývat a tajit. Navíc jméno zcela všeobecně nebylo pouhým názvem, nýbrž vypovídalo něco a jeho nositeli, mělo význam. Způsob, jakým Izrael interpretoval Boží jméno, vypovídá proto něco velmi zásadního o jeho chápání Boha. Mimoto Jahve nedrží své jméno v tajnosti, nýbrž zjevuje je, činí se tak „dovolatelným“.

Ex 3,14 v souvislosti s vyprávěním o Mojžíšově povolání a „hořícím keři“ interpretoval jméno „Jahve“ hebrejským slovesem „být, jednat, prokázat se“. Museli bychom přeložit: „*On jest, on se prokazuje*“ nebo „*Já jsem tu pro vás*“.

Toto Jahvovo působení není časově určeno. NZ (jako již i židovská tradice) je vztahoval na minulost, přítomnost i budoucnost: „Já jsem ten, který tu pro vás (v exodu) byl jako váš Zachránce“; „Já jsem ten, který tu pro vás je dnes a nyní“; „Já jsem ten, který tu pro vás bude po celý budoucí čas“ – srv. Zj 1,4.

Biblista Erich Zenger vyzdvihl několik rozměrů toho, že „Bůh je Jahve“:

- Spolehlivost: „Jsem zde tak, že se mnou můžete napevno počítat.“
- Nemanipulovatelnost: „Jsem u vás tak, že se mnou musíte počítat, a to tehdy a jak chci já – dokonce i tak, že vám to může vadit.“
- Výlučnost: „Jsem u vás tak, že počítáte jedinečně s mnou jako s tím, který je vám nablízku jako váš Zachránce.“
- Neomezenost: „Jsem zde tak, že moje blízkost vám nezná žádné místní, instituční ani časové hranice.“

Pro nás z toho vyplývá:

- 1) Jméno „JHVH“ znamená, že se nám dovoluje něco od Boha chtít a očekávat, neboť je Bohem, který je v nepopsatelné míře ochoten naslouchat, který „má ucho právě pro nás“.
- 2) On je Bůh dějinné záchrany – ne jako ostatní bohové; je to garant věčného, neproměnného pořádku. Je to Bůh, který věří v možnost změny a působí ji („vykoupení“).
- 3) On je Bůh plný zaujetí pro porobené, utlačené, chudé, vykořisťované; „stranící“ Bůh, který jim v dějinách zjednáva záchranu a spásu.

■ *Návrh čety*: Ex 1–3; Ex 12–15

Z rozsáhlé tradice exodu můžeme historicky postihnout několik skutečností: Egyptské jméno „Mojžíš“; přibližnou dobu (za Ramsese II., 13. stol. př. Kr.); životní podmínky nevolníků a jejich pokusy o útěk; staroorientální doklady jména „JHVH“. Egyptské prameny pro vyjití Mojžíšovy skupiny se nenacházejí. Pravděpodobně to byla jen malá skupina, které se pod Mojžíšovým vedením podařil útěk.

Texty v knize Exodus vypravují toto poselství s odstupem staletí, aby ozřejmily: Boží moc zjednáva záchranu pro ujařmené a chudé, Bohu může Izrael důvěřovat. On je pro všechny časy „Bůh s námi“.

4.3 Putování po poušti a Boží zjevení na Sínaji

Na své cestě pouští je skupina exodu vystavena četným ohrožením, která jsou pro poušť typická: hladu (Ex 16; Nu 11,4–35), žizni (Ex 15,22–27; Nu 20,1–13); nebezpečí ze strany nepřátel (Ex 17,8–16) a divokých zvířat (Nu 21,4–9). Ani samo usazení v Palestině se neobešlo bez těžkostí (Nu 13–14). Texty působivě popisují, jak Jahve provází svůj lid a pomáhá mu a nejrůznějším způsobem jej zachraňuje. Rozhodnutí vydat se na cestu v důvěře v Jahva se musí osvědčit; naděje musí být udržena a nesena dál skrze všechny těžkosti. Někdy se fantazii vystěhovalců Egypt jeví téměř jako „ráj“, po kterém nostalgicky touží.

Doprostřed tohoto tažení pouští byl zabudován mohutný textový komplex (Ex 19–Nu 10), který vypravuje o *pobytu u Sínaje*: tam Izrael prožívá Boží zjevení („teofanii“); tam mu Bůh předal zákony a přikázání; tam je podle přesného stavebního plánu, do kterého dává Jahve nahlédnout, vybudována „svatyně ve stanu“ a zaveden kult a oběti; tam uzavírá Jahve se svým lidem smlouvu. Většina textového materiálu se na toto místo dostala teprve po exilu. Přesto lze důležité prvky pokládat za historicky pravděpodobné: již v tradici o exodu Mojžíš opakovaně prohlašuje, že Izrael chce svému Bohu slavit svátek na poušti a tam ho uctívat (Ex 3,18; 5,2). Hora, na které Bůh Mojžíše povolal, má být místem tohoto uctívání.

Vyhladovělí nomádi jsou již jen kost a kůže (egyptský vápencový reliéf)

Sinaj dnes už nelze lokalizovat. Izrael pozdějších dob měl jen mlhavé představy o tom, že tato hora ležela někde na jihu, mimo Palestinu. Hora, kterou dnes navštěvují poutníci (Džebel Musa, horský masiv na jižním cípu Sínajského poloostrova, byla se starozákonní „Sinají“ identifikována teprve několik století po Kristu.

Exodová skupina tedy zřejmě po svém vyjití navštívila horskou svatyni Midjánců a jiných nomádských skupin a tam uctívala Jahva a prožila jeho moc a velikost. Tím je dán další prvek, který měl vtisknout svůj rys víře Izraele: prožívání Boží blízkosti v bohoslužbě. Zkušenost jeho jedinečného, dějinného jednání a zkušenost jeho stálé a spolehlivé blízkosti v kultu jsou nerozlučně spojeny.

■ *Návrh četby:* Ex 16; Ex 19–20; Ex 24; Nu 20,1–13

5 „Bůh, který osvobozuje k solidaritě“ – Vznik Izraele jako nestátního kmenového společenství

Oba tradované komplexy – „tradice otců“ (Gn 12–50) a „tradice exodu“ – byly později spojeny v jedny dějiny Izraele. To předpokládalo, že již existoval lid „Izrael“. Vznik tohoto lidu v zemi Palestině se v různých vrstvách a textových oblastech Starého zákona popisuje různě. Neexistuje tudíž jednoduše *jedno* biblické vylíčení, nýbrž existují různé projekty a modely, které jsou formulovány s určitým teologickým záměrem.

V knize Genesis se zdá, že rodina Abrahamova imigrovala pokojně. Kniha Jozue líčí násilné stěhování národů. Izrael přichází zvenčí s plánem na podrobení Palestiny. V první kapitole knihy Soudců se vypravuje, že se jednotlivé kmenové skupiny usídlily nezávisle na sobě navzájem. Kněžský kodex, poslední vrstva Pentateuchu, eliminuje ze starších vyprávění o záboru země všechny válečnické rysy. Podle knih Letopisů (1 a 2Pa) patřil Izrael k původnímu kenaanskému obyvatelstvu, byl tedy odedávna v Palestině.

Při odpovědi na otázku, jak vypadalo rané období Izraele jsme odkázáni na hypotézy. Nejlepší hypotéza

je ta, která nejlépe vysvětluje biblické a mimobiblické nálezy (svědectví staroorientálních textů, archeologie). Tomu se budeme nyní věnovat. S jakou situací se setkala exodová skupina, když vstoupila do Palestiny?

5.1 Dalekosáhlá společenská změna na počátku doby železné

Palestina se nacházela v procesu hlubokého přerodu. Mezi 15. a 13. stoletím př. Kr. byla pokryta sítí malých, ale vysoce rozvinutých kenaanských městských států. Tato města ležela především v rovinách. V čele stál městský král. Politicky byly tyto malé městské státy vazaly Egypta.

Archeologie dokazuje, že od 1200 př. Kr. města až do té doby kvetoucí už sotva byla osídlena, že městské hradby vykazují stopy po zbourání. Současně vznikají nová, neopevňovaná sídliště (otevřené vesnice) v horských regionech okolí. Jejich obyvatelé dovedli díky novým možnostem a technikám lépe zemědělsky využívat zemi. Díky používání železa (začátek doby železné) mohli na horských svazích zakládat terasy, hloubili vodotěsné cisterny. Ekonomicky pevnější postavení těchto rolníků vedlo očividně k dalekosáhlé změně: těžiště mocenských poměrů se v této době čím dál víc vzdalovalo od městských států směrem k obyvatelům těchto „otevřených vesnic“. Tehdejší obyvatelstvo netvořilo stát, nýbrž kmenovou společnost.

Archeologové mohou konstatovat dalekosáhlou změnu i v povaze keramiky a architektury.

Proces této změny uspíšila i zahraničně-politická slabost Egypta. Z části egyptského státního archivu (z tzv. „amarnských dopisů“) víme o volání o pomoc, které městští králové adresovali faraonovi, aby jim přišel na pomoc proti nepřátelům. Lidé, kteří je zužovali, se v těchto dopisech nazývají *‘abiru*. Nejde při tom o lid z pouště, nýbrž o obyvatele žijící mimo města a jejich strukturu. Jsou rozličného původu: lidé z kmenové společnosti, ale i sociálně pokleslí lidé, kteří se ke kmenové společnosti připojili, tedy jacísi „outlaws“ měst doby bronzové. Za těmito skupinami obyvatelstva snad smíme tušit obyvatele rychle rostoucích vesnic – kmenovou společnost „Izrael“.

Podle informace tzv. vítězné stély faraona Merenptaha (1219) se na hnutí odporu proti Egypťanům podílela i národní skupina jménem „Izrael“.

Na přechodu od pozdní doby bronzové k době železné (13. stol.) tedy města ztratila svou vedoucí pozici v soutěži s kmenově organizovanou společností. Za jakéhosi druhu sociální revoluce, resp. evoluce se k moci dostávají podrízené vrstvy. V tomto procesu přesouvání moci je třeba počítat s „odpoutáváním“ od měst a jejich společenské struktury směrem ke kmenové společnosti – proces, který vyzorovali etnologové a nazvali jej „retribalizací“ (angl. tribe = kmen). Za vesměs válečných akcí se jednotlivé nebo seskupené kmeny obracely proti městským státům, dobývaly je a bouraly městské hradby. V dlouhém procesu se kmeny stávaly určující společností v Kenaanu – tak se utvářel lid Izrael.

Společenské protiklady mezi „městskými státy“ a „kmenovou společností“

Po všeobecném popisu situace od 1200 př. Kr. se podíváme ještě podrobněji na oba tak rozdílné společenské systémy, které se dostaly do vzájemného konfliktu: na městské státy a kmenovou společnost.

K městu patřilo centrální hospodaření, řemeslo, trh, obchod, latifundie, které obhospodařovali většinou drobní nájemci nebo námezdní dělníci, výroba nářadí atd. Existovala velká míra dělby práce, silné sociální rozvrstvení, především vyhraněná sociopolitická vůdčí elita, která ve svých rukou soustřeďovala hospodářské bohatství. Země patřila většinou králi nebo chrámu – feudální systém.

Kmenová společnost byla naproti tomu zorganizována podle kmenů, klanů a velkých rodin. Její členové žili na vlastní půdě, byli tedy svobodnými rolníky a sídlili v otevřených, neopevněných vsích. Žili z obdělávání půdy a chovu dobytka, který provozovali s proměnlivou intenzitou. Jednotlivé skupiny mohly často být se svými stády dlouho na cestě, přesto byly usedlé. Neexistovalo peněžní hospodářství, dominovala výměna a přímá spotřeba zboží. Existovalo jen nepatrné společenské rozvrstvení, pokud byla společ-

nost „rovnostářská“, tj. pamětliva rovnosti mezi členy kmene.

Etnologické bádání obrátilo pozornost ke společností, které jsou jako analogie kmenové pospolitosti vhodnější než model „nomádů“ nebo „polonomádů“; ten svého času dlouho určoval diskusi. Jde o tzv. segmentární, akefální společenství. „Segmentární“ znamená, že se společnost skládá ze segmentů (článků), které žijí vedle sebe; je to například rodina, klan, kmen.

Nejmenší jednotkou, nejmenším segmentem byl „otcovský dům“, velkorodina. Byla původní obytnou a výrobní jednotkou a zahrnovala dvě nebo několik generací. Nejbližší větší jednotkou byl ochranný svazek neboli *klan*. Sdružoval 50–100 osob (8–10 velkorodin), které žily v jedné vsi nebo jejím okolí. Otcům těchto velkorodin, starším, příslušela zvláštní funkce.

Asi 50 lokálních klanů tvořilo *kmen*. Měl kultické a vojenské funkce: dospělí muži kmene se několikrát do roka setkávali při určitých slavnostech u lokální svatyně. V případě ohrožení tvořil kmen i obrannou jednotku: starší kmene se usnesli na vyhlášení mobilizace. Ve srovnání s čeledmi byl svazek kmene mnohem volnější: čeledi mohly pociťovat svou přináležitost jednou k tomu, jindy k onomu kmeni; kmeny se mohly dělit nebo srůst v jeden kmen.

Právní otázky se řešily v rámci velkorodiny (pater familias jako „soudce“ a „smírce“), resp. čeledi, při sporech bývali pravděpodobně přizváni starší kmene.

V jednotlivých čeledích a kmenech, resp. na kultických místech se dále předávaly etické, právní a kultické tradice. Segmentární společnosti jsou *akefální*, tj. bez centrální instance (není tu král, hlavní město, centrální soudnictví, stálé vojsko...). Jedná se o (také časově velmi stabilní) „společnosti“, ne však o „státy“. Mohou dokonce vysloveně stát odmítat. V jistém smyslu můžeme tuto společnost popsat jako „primitivní demokracii“. Rozhodnutí spočívají na souhlasu všech, jichž se to týká.

Společnost se strukturovala podle genealogických hledisek, tzn.: vzájemný vztah jednotlivých skupin byl definován jako „příbuzenství“ (srv. „pokrevní bratrství“ Indiánů).

*Souvislost mezi Mojžíšovou skupinou
a kmenovou společností*

Při tomto procesu hrála roli skupina, která přišla do Palestiny zvenčí, tj. přesněji: z Egypta. Uprchla z mocenské faraonovy sféry – přání, které dávalo křídla právě i kmenům v Kenaanu. Ctili jednoho Boha jménem „Jahve“: Jahve je vysvobodil z ruky Egyptanů a vysvobodil je z otroctví.

Sílicí kmeny byly právě v situaci, kdy se vymaňovaly z nadvlády kenaanských městských států. Protože tyto městské státy podporoval politicky Egypt, působila zkušenost Mojžíšovy skupiny jako roznětka a byla velmi aktuální. Bůh této skupiny, Jahve, je Bůh, který vysvobozuje z otroctví pod králi. Kmeny toto Boží jméno a tuto zkušenost s Bohem převzaly. Ve jménu Jahva se obrátily proti městským králům. *Jahve a Baal* – to byl odynější *protiklad*, a to nejen v náboženské, nýbrž i společenské opci: „Jahve“ představoval rovnostářskou společenskou formu kmenového společenství, „Baal“ feudalistickou podobu života kenaanských městských států. Proto mohl Izrael později říci: „Nás všechny Jahve vysvobodil z egyptského otroctví!“ A – v tradici genealogicky pojaté kmenové pospolitosti: „My jsme národ bratří.“ Právě toto „bratrství“ všech členů kmene je znakem „Jahvovy pospolitosti“.

Výraz „bratrství“ není pro nás bez problémů. Dnes bychom raději řekli „sourozectví“. Na druhé straně výraz ozřejmuje, že „rovnostářský patos“ Starého zákona zůstával uvnitř hranic společnosti a kultury, určených muži, byl tedy rovností mezi „muži“.

„Izra-El“ (který se distancoval od Baala a – jak říká jméno – uctíval „Ela“) převzal Boží jméno a zkušenost s Bohem: Jahve, Bůh bratrství, Bůh, který vysvobozuje z moci králů. Války proti městským králům chápaly nyní kmeny jako války Jahvovy; jejich Bůh Jahve jim pomáhá, je na jejich straně.

Ve všech náboženstvích starověku bojuje božstvo na straně svého lidu. Každý boj se vede takřikajíc na dvou rovinách: na rovině lidských válečníků a na nebeské rovině, na které spolu bojují bohové obou nepřátelých národů.

**5.2 Dva biblické texty – čtené na pozadí
společenské situace raného období Izraele***Osvobozenecká válka ve jménu Jahva –
Debóřina píseň (Sd 5)*

Tzv. „Debóřina píseň“ v Sd 5 je jedním z nejstarších textů Starého zákona a v jednotlivostech není snadno pochopitelná. Je to vítězná píseň, která oslavuje Jahva a velký čin dvou žen (Debóry a Jáely) a jednoho muže (Báraka).

V nouzové hospodářské situaci (v. 6–8) došlo k válečnému tažení, které se chápalo jako osvobozenecká válka. Toto válečné tažení vedou rolníci, kteří táhnou z hor dolů do nížiny (v. 11.13–15) a obrací se proti opevněným městům. Tito rolníci jsou organizováni v kmenech: boje se zúčastnilo šest kmenů (v. 14–15a), čtyři však zůstaly stranou (v. 15b–17). Kmeny nemohly ústřední řízení, zvláště žádného krále. Každý kmen rozhoduje sám, zda se k akci připojí nebo se jí neúčastní.

Vítězná bitva je líčena obraty, připomínajícími mytologií (v. 19–22): boj řídily hvězdy. Jahve je ten, jehož příchod a jednání daruje vítězství. Vítězně bojuje za kmenovou koalici, která se nazývá „Izrael“.

Charismatictí vojevůdcové, kteří za vojenských ohrožení krátkodobě přebírali velení („soudcové“, srv. Sd 2–3), ustoupili po úspěšné osvobozenecké válce opět do pozadí; nevytvořilo se žádné trvalé politické panství.

Zvláštní impulz, který při tom vychází z víry v Jahva, je impulz solidarizování. Právě proto, že chyběly jednotící instituce, působila víra v Jahva jako pouto závaznosti a vedla ke společné akci. Solidarizování, které tvoří Jahve, nespočívá v tlaku, nýbrž v dobrovolnosti. Tak mohla být zachována nezbytná rovnováha mezi závazkem vzájemné solidarity na jedné straně a úsilím čeledí a kmenů o svobodu na straně druhé.

Osvobozenecké války jsou místem, kde Izraelci v této době nejzřetelněji okoušeli Jahvovo působení – jsou to jak „války Jahvovy“, tak i války Izraele. Jako již při exodu, tak i zde se prožívalo Jahvovo jednání v dějinně-politické oblasti. Jahve jako válečný bůh je pro nás dnes jen těžko pochopitelný. Z hlediska Starého zákona můžeme k tomu říci: „Jahvovy války“ sloužily odvrácení bezprostředního a velikého nebezpečí. Nadto tehdy nebylo žádné profesionální vojsko a žád-

ne nucené odvodý nováčku. Čeledi a kmény musely s takovou válečnou akcí souhlasit – to vyzadovalo delší proces nalezení konsensu. Podnět k válce musel proto vycházet z delšího a těžce doléhajícího útlaku a cílem války bylo výlučně ukončení této nouzové situace. Jednalo se o prostoroové omezení a krátkodobé osvobozenecké války. Starý zákon sám pokládá tuto formu Jahvova působení za omezenou na tuto dobu počátku.

Dobyvačné války vedené v době královské nelíci už Starý zákon jako „války Jahvovy“. Od babylónského exilu je pak „válka“ jako prostředek k prozazení Božího panství zcela vyloučena. Bůh už nezachraňuje za vojenské pomoci lidí, nýbrž právě nenásilím a bezmocí svého „služebníka“ a svého lidu (srv. v kap. VI. oddíl o „mesiašském očekávání“).

Praxe výlučného uctívání Jahva (Ex 34,11-26)

Tento text pochází pravděpodobně z doby královské, ale ve svém jádře spadá do rané doby. Mluví o „zákazu spojování“ Izraele se sousedy, a odvodňuje ho Jahvovou „zářitvostí“; obsahuje kalendář slavností reflektující rolnické prostředí. Text popisuje bezpodmínečnou přináležitost Jahva k Izraeli, resp. Izraele k Jahvovi: Jahve je „zářitvý“ Bůh. Jeho uctívání vyžaduje uctívání jedině Bohu. Kdo se k němu přiznává a chce patřit k Izraeli, dostává se do ostrého kontrastu nejen vůči okolnímu božstvu, nýbrž i vůči národům, které tyto bohy uctívají. Text oblaňuje ostrý, hluboký zlom mezi Izraelem a ostatními, mezi Jahvem a Baalem.

ho období. Především mohou objasnit různé nosti izraelského náboženství a to v kontrastní okolnímu světu:

- Království se v Izraeli vyvinulo teprve velmi a jen proti velkému odporu. Vira v Jahva obsadil vždy značný kritický potenciál vzhledem k panujícímu „Ela“ a „Jahve“ se velmi rychle v Izraeli proboží jméno „Jahve“ se velmi rychle v Izraeli proboží jméno „Jahve“ mají přece radu společných rysů. „který nás vysvobodil z moci Egyptanu“, se tak vyznáním, které si zachová platnost i pro další Izraele.
- Protikladu mezi Jahvem a Baalem (Ex 34) o dá profiklad mezi Izraelem a Kenaanem: stojí t sobě dvě společenské formy a dva způsoby žahvova vůle je proto od samého začátku „spokou vůli“; zahrnuje nejen oblast náboženskou, má na mysli i společenskou volbu, která v řetězká ve pospolitosti zní: „My jsme národem bratří.“

11,15-23

► *Navržená čítba*: Sd 5; Ex 34,11-26; Sd 3,7-11; k tomu 11,15-23

► *Literatura*: S. Bock, Kleine Geschichte des Volkes Von den Anfängen bis in die Zeit des Neuen Testaments burg 21991; R. Albertz, Religionsgeschichte Israels in amentlicher Zeit 1. (Altes Testament Deutsch Ergänzung 8/1), Göttingen 1992, str. 45-157

Izrael nevznikl jen příchodem Mojžíšova lidu z do země Kanaan, nýbrž především změnami v zemi samé.

KONTROLNÍ OTÁZKY:

1. Popište stručně krajinu (geografii) Palestiny. Dovedete jmenovat její krajiny nebo oblasti, města nebo místa, řeky nebo jezera (moře), resp. najít je na mapě?
2. Uveďte některé aspekty staroorientálních společností a jejich náboženství. Jakou funkci mají mýty?
3. Proč není snadné napsat dějiny počátků Izraele? Proč je přesto nutné ptát se po dějinném původu?
4. Jakým způsobem prožívali patriarchové Boží jednání a jak souvisí jejich zkušenost s Bohem a jejich víra s jejich životní situací?
5. Popište dějinné pozadí exodu.
6. Odkud pochází „jméno Jahve“ historicky a jak se interpretuje teologicky?

7. Co se vypravuje o době Izraelova pobytu na poušti a v čem spočívá význam „Sínaje“?

8. Přehledná otázka: Od 12. století můžeme v Kenaanu dějinně postihnout kmenový svaz „Izrael“. Jak došlo k jeho vzniku?

a) Které faktory vedly ve 12. století ke společenské změně v Kenaanu?

b) „Městské státy“ a „kmenová společnost“: Popište společenský protiklad mezi nimi.

c) Jak souvisí Mojžíšova skupina a Jahvovo jméno s kmenovou společností „Izrael“ v Kenaanu?

9. O čem se dovídáme v „Debóřině písni“ (Sd 5) a v Ex 34,11–26 o raném Izraeli?